
Podstawy teoretyczne badania

2.1. Źródła informacji

Zebranie nazw miejscowych Kurpiowszczyzny w różnych okresach wymagało sięgnięcia do materiałów kartograficznych oraz do źródeł pisanych. Mapy ilustrujące zasięg regionu kurpiowskiego zostały wykorzystane do zgromadzenia nazw miejscowości oraz analizy historii ich zmian. Dobór materiałów kartograficznych był warunkowany przez kilka kryteriów. Opracowania miały prezentować stan z czasu kolonizacji obszaru, czyli okres dwu i pół stulecia, począwszy od połowy XVII wieku. Kolejnym warunkiem była odpowiednio duża skala map, umożliwiająca identyfikację jak największej liczby samodzielnych jednostek osadniczych występujących w regionie. Część opracowań kartograficznych o większych skalach umożliwiła odczytanie także nazw niesamodzielnych osad.

Powyższe kryteria spełniło kilka map wykorzystanych w opracowaniu, wymienionych w kolejności chronologicznej: *Mapa szczególna województwa mazowieckiego* (inaczej: *Mapa Pertheesa*) w skali 1:225 000 (1791), *Topographisch-Militärische Karte vom vormaligen Neu Ostpreussen...*, znana jako *Mapa Textora* w skali 1:100 000 (1808), *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego* (inaczej: *Mapa kwatremistrzostwa*) w skali 1:126 000 (1839, wyd. 1843), *Topographische Spezialkarte des Preussischen Staats und der angrenzenden Länder* w skali 1:200 000 (1845), *Mapa taktyczna Polski* Wojskowego Instytutu Geograficznego w skali 1:100 000 (lata 20. i 30. XX wieku), *Atlas historyczny Polski. Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku. Część I: Mapa, plany* w skali 1:250 000 oraz *Część II: Komentarz, indeksy* (1973).

Poszukiwania i ustalanie pierwszych wzmianek o miejscowościach oraz analiza etymologii ich nazw wymagały wykorzystania pierwotnych i wtórnych materiałów źródłowych. Tworzą one obszerny zbiór, który został podzielony na kilka kategorii zależnych od ich formy oraz celu, w jakim zostały użyte. Ograniczono go do wybranych, podstawowych pozycji.

Pierwszą grupę materiałów pisanych stanowią źródła danych dotyczących nazewnictwa miejscowego w różnych okresach. Należą do nich tabele i spisy miejscowości uwzględniające nawet niewielkie jednostki osadnicze, takie jak *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego* (1827), *Skorowidz Królestwa Polskiego* (Zinberg 1877), *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom V. Mazowsze* (Pawiński 1895).

Drugą kategorię źródeł pisanych tworzą dokumenty zachowane w formie pierwotnej lub przedrukowane. W połączeniu ze spisami stanowią wartościową bazę umożliwiającą odtworzenie warstwy nazewnictwa obszaru w okresie kolonizacji oraz po jej zakończeniu. Ma to duże znaczenie ze względu na to, że z części miejscowości wyodrębniały się mniejsze jednostki, a niektóre z nich przechodziły proces zmiany nazwy. Wśród tych dokumentów szczególnie istotne są lustracje dóbr królewskich z lat 1565, 1617–1620, 1660–1661 oraz z 1789 roku (Gieysztorowa, Żaboklicka 1967; Wawrzyńczyk 1968, 1989; Pszczółkowski 2020), *Rejestr pogłównego Mazowsza* z 1674 roku (AGAD RPM), *Sumariusz Metryki Koronnej* (AGAD MK), spisy ludności, akty nadania przywilejów mieszkańcom poszczególnych miejscowości oraz dostępne akty prawne. Dokładna analiza tych dokumentów umożliwiła uzyskanie wzmianek o pojedynczych miejscowościach, stanowiąc nieraz ich pierwsze notacje.

Na terenie Kurpiowszczyzny funkcjonowały sądy bartne, których działalność opierała się na ordynacji spisywanej już od połowy XVI wieku. W 1559 roku Krzysztof Niszczycki sporządził pierwszy na ziemiach polskich zbiór prawa bartnego w rodzimym języku, który odnosił się do starostwa przasnyskiego. Kodyfikacja dla starostwa łomżyńskiego autorstwa Stanisława Skrodzkiego z Kolna powstała w 1616 roku (Kuczyńska 2004). Dokumentację działających na Kurpiowszczyźnie sądów bartnych stanowiły księgi sądów bartnych, nazywanych zwyczajowo od części puszczy, na obszarze których działały. Do dzisiaj zachowały się księgi nowogrodzkie, zawierające opisy incydentów związanych z bartnikami w poszczególnych częściach Puszczy Kurpiowskiej. W tej monografii skorzystano z ich niepublikowanej kartoteki przygotowanej przez Urszulę Kuczyńską. Dokument zawiera nazwy geograficzne występujące w czterech tomach ksiąg bartnych wraz z ich lokalizacją,

datą i opisem incydentów, które miały tam miejsce. Wśród miejsc wspomnianych w księgach bartnych znajdują się liczne obiekty terenowe o nazwach takich samych jak nazwy utworzonych później na tych obszarach miejscowości. Księgi prawa bartnego sporządzone w Przasnyszu, Kolnie i Ostrołęce nie zachowały się do dzisiaj, jednak księgi ostrołęckie stanowiły jedno ze źródeł do rozprawy Ludwika Krzywickiego zatytułowanej *Kurpie* i opublikowanej u schyłku XIX stulecia. Autor poświęcił w niej wiele miejsca nazewnictwu miejscowemu Kurpiowszczyzny, co pozwoliło na pośrednie wykorzystanie tych cennych źródeł w formie już opracowanej.

Szczególną cechą kurpiowskich miejscowości, wpływającą nie tylko na nazwy, ale też na sposób dokumentacji, jest ich geneza. Większość z nich powstała oddolnie, bez istotnej kontroli zewnętrznej, nieraz wyodrębniając się z większych osad. Nie istnieją dokumenty potwierdzające datę ich utworzenia. Starostowie zarządzający królewsczyznami często zaniżali liczbę osad i ich mieszkańców w oficjalnych spisach, więc ich przekazy nie zawsze odpowiadały rzeczywistości. W połowie XVII wieku na terenie Kurpiowszczyzny rozpoczął działalność zakon jezuitów, którego głównym celem było ograniczenie wpływów protestanckich na zaludniającym się już obszarze. Kościół gromadził dokumentację ze statystykami dotyczącymi m.in. liczby wiernych, nawróceń, tworzenia nowych parafii i podziału już istniejących. Z przekazów zakonników wynika, że w 1668 roku w Puszczy Myszynieckiej istniało około 50 osad, niestety w dokumencie nie odnotowano ich nazw (Jemielity 1975). Nazwy miejscowości zaczęły się pojawiać w aktach erekcyjnych nowych parafii oraz przy przenoszeniu do nich mieszkańców konkretnych miejscowości. Zachowana do dziś dokumentacja części parafii stanowi ważne źródło informacji o liczbie osad lub wsi, ich stanie oraz o ich nazwach.

Znaczący dorobek badaczy zainteresowanych tematyką Kurpi Zielonych, wśród których byli etnografowie (Oskar Kolberg, Adam Chętnik, Anna Kutrzeba-Pojnarowa), geografowie (Wincenty Pol, Halina Radlicz), historycy (Wincenty Gawarecki, Zygmunt Gloger) oraz socjologowie (Ludwik Krzywicki), pozwolił na uzupełnienie informacji pozyskanych z bezpośrednich źródeł. Część badaczy prowadziła badania terenowe na Kurpiach Zielonych niedługo po zakończeniu kolonizacji obszaru, głównie w XIX wieku, wykorzystując metodę obserwacji ludności Kurpiowszczyzny. Powstałe na ich kanwie opracowania stanowią istotny wkład w ustalenie tła społeczno-przestrzennego regionu, dającego wskazówki do ustalenia motywacji nazewnicznej części analizowanych miejscowości. Szczególnie ważne okazały się

opracowania Oskara Kolberga (1888) i Ludwika Krzywickiego (1892/2007), zainteresowanych miejscowym nazewnictwem. Dzięki wprowadzeniu kontekstu, a także bezpośredniej analizie pozwoliły na odrzucenie części prawdopodobnych, choć błędnych motywacji nazewniczych, co współcześnie byłoby już trudne do ustalenia.

W analizie semantycznej nazw miejscowych posłużono się słownikami etymologicznymi oraz geograficznymi. Należy wymienić obszerny, wielotomowy i jeszcze nieukończony słownik polskich ojkonimów *Nazwy miejscowe Polski* pod redakcją Kazimierza Rymuta i następców (1996–2021), *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL* Stanisława Rosponda (1984) oraz *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego i Władysława Walewskiego (1880–1902). Przy pracy nad klasyfikacją semantyczno-etymologiczną szczególnie pomocne były prace Witolda Taszyckiego (1958d), Henryka Borka (1988), Ewy Rzetelskiej-Feleszko (1998) oraz Elżbiety Kowalczyk-Heyman (2009, 2012, 2018).

Analizę przestrzenną przeprowadzono, korzystając z dorobku naukowego geografów zajmujących się teorią dyfuzji innowacji, w tym Torstena Hägerstranda (1952, 1967), Jana Łobody (1974, 1983), Laurence’a A. Browna (1966; Brown, Cox 1971), Andrew D. Cliffa (1968), George’a C. Galstera (2012), Petera R. Goulda (1969), Petera Haggetta (1978), Johna C. Hudsona (1969), Richarda L. Morrilla (1970, 1975), Allana Preda (1971), Geralda F. Pyle’a (1969), J. Barry’ego Riddella (1972), Maartena van Hama i in. (2012) oraz Roberta S. Yuilla (1965). Uwzględniono także innych badaczy wykorzystujących modele dyfuzji innowacji w różnych dziedzinach i dyscyplinach nauki, takich jak Johannes Schmidt (1872) i Everett M. Rogers (1983, 2003). Na podstawie ich prac opisano następujące elementy teorii dyfuzji innowacji: ekspansywny, relokacyjny, ciągły i hierarchiczny typ dyfuzji, a także efekt barierowy, efekt hierarchii oraz efekt sąsiedztwa.

2.2. Badania z pogranicza geografii i językoznawstwa

2.2.1. Geografia lingwistyczna i geografia językowa

Przyjmując, że interdyscyplinarność nauk polega na wspólnej tożsamości, podobieństwie lub nakładaniu się obszarów badawczych, tematów badawczych lub wykorzystywanych metod, na różnych formach współpracy i na

różnych poziomach organizacyjnych, a także na wymianie materiału badawczego lub wyników badań, można uznać, że niniejsze opracowanie wpisuje się w ten nurt.

Wykorzystano w nim dorobek geografii i dialektologii, klasyfikowanej jako część językoznawstwa o dużej samodzielności wynikającej ze specyfiki przedmiotu i metod badawczych oraz rozległości zakresu badań, ale również właściwych sobie stosunków z innymi naukami. Dialektologia ma ściśle określone relacje z naukami społecznymi, takimi jak: geografia, socjologia, etnografia oraz historia. Przykład dialektologii i geografii jest dowodem na owocną współpracę pomiędzy naukami różniącymi się przedmiotem i metodami badań, czego dowodzi przyswajanie terminologii geograficznej przez dialektologię, obejmującej takie pojęcia, jak: izoglosa, izomorfa, wiązka, pęk (izoglos), areał, granice językowe, centra i peryferie językowe.

Wśród prekursorów prac z pogranicza językoznawstwa i geografii wymienia się dialektologów Georga Wenkera oraz Julesa Gilliérona. Pierwszy z nich opracował w 1878 roku *Sprach-Atlas der Rheinprovinz nördlich der Mosel sowie des Kreises Siegen* (Atlas językowy Nadrenii na północ od Mozeli oraz powiatu Siegen) oraz mapy językowe innych regionów Cesarstwa Niemieckiego. Jules Gilliéron, przedstawiciel szkoły francuskiej uważany za inicjatora badań naukowych z pogranicza geografii i językoznawstwa (Ząbecki 2016) oraz twórcę geografii lingwistycznej (Karaś b.d.b), był autorem *Petit atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)* (Małego atlasu fonetycznego romańskiego Valais [na południe od Rodanu]) z 1881 roku. Jego badania zróżnicowania dialektów we Francji i na graniczących z nią francuskojęzycznych terytoriach zaowocowały wydaniem we współpracy z Edmondem Edmontem *Atlas linguistique de la France* (Atlasu językowego Francji) w latach 1902–1910. Metody zastosowane przy publikacji atlasu były później wykorzystywane przez francuskich gilliéronistów i przeciwstawiane niemieckim młodogramatynom. Według Alberta Dauzata, autora *La géographie linguistique* (Geografii lingwistycznej) z 1922 roku, geografia lingwistyczna narodziła się w pierwszych latach XX wieku we Francji w odpowiedzi na krytykowane za sztywne i nieodpowiadające zmieniającej się rzeczywistości metody stosowane w szkole niemieckiej (Doroszewski 1929).

W Polsce geografia lingwistyczna rozwinęła się w krakowskiej szkole Kazimierza Nitscha oraz jego następców. Dialektolog wykorzystywał ją do badań historycznojęzycznych, czego przykładem jest praca *Z geografii wyrazów polskich* (1918). Badania były prowadzone także w szkole warszawskiej

pod kierownictwem Witolda Doroszewskiego. Znaczący postęp w polskiej geografii lingwistycznej nastąpił po zakończeniu II wojny światowej. Jego rezultatem było wydanie w latach 1957–1970 *Małego atlasu gwar polskich* oraz licznych atlasów regionalnych (Pelcowa 2007).

Równolegle z geografią lingwistyczną rozwijała się kartografia językowa, której podstawowym zadaniem jest prezentacja danych językowych z wykorzystaniem metod kartograficznych. Początek tego kierunku badań w Polsce datuje się na rok 1934, kiedy opublikowano *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, a jego rozwój przypadał na lata powojenne. Podobnie jak w przypadku geografii lingwistycznej kartografia językowa zaczerpnęła terminologię z meteorologii, czego przykładem są takie pojęcia, jak: izoglosa, izomorfa czy izoleksa, wprowadzone przez łotewskiego dialektologa Augusta J.G. Bielensteina i służące do prezentacji zjawisk językowych na mapach (Jagessar 2020).

Inicjatorami opisanych powyżej działań w zakresie geografii lingwistycznej byli dialektolodzy. O możliwościach prowadzenia badań językowych z perspektywy geografii pisał francuski geograf Albert Demangeon w artykule *La géographie des langues* (Geografia języków) z 1929 roku. Przedmiot badań geografii językowej rozwinął Francuz Carlos Miguel Delgado de Carvalho, wskazując na możliwości analizy przestrzennego rozmieszczenia użytkowników języków, historycznych zmian zasięgów ich występowania oraz wpływu środowiska na te zmiany. Roland Breton usytuował geografję językową w centrum geografii kultury. Dokonał też rozróżnienia zadań lingwistów i geografów w dyscyplinie. Zgodnie z jego założeniami lingwiści są reprezentantami geografii lingwistycznej, badającej języki i gwary oraz zajmującej się tworzeniem map językowych. Do zadań geografów należy badanie definiowanych przez lingwistów języków z zewnątrz, analizowanie ich rozmieszczenia oraz zmian w czasie w ramach geografii języków. Co istotne, przedmiotem zainteresowania geografów nie są same języki, ale posługujące się nimi społeczności.

Wspólnym dla geografów i dialektologów przedmiotem zainteresowania jest także nazewnictwo geograficzne. Przykładem wybitnego opracowania podejmującego tę problematykę jest praca Wilbura Zelinskiego (1967) traktująca o rozprzestrzenianiu się klasycznych nazw miast w Stanach Zjednoczonych. Ożywienie badań w tym kierunku nastąpiło w latach 80. XX wieku za sprawą badań geografa Colina Williamsa, autora *Language in Geographic Context* (Języka w kontekście geograficznym) z 1988 roku. Wspólną konkluzją Wilbura Zelinskiego i Colina Williamsa była fundamentalna rola języka dla

innych zjawisk społecznych, które stanowią obiekt zainteresowania geografów. W opozycji do Rolanda Bretona, który twierdził, że praca geografa zaczyna się tam, gdzie kończy się praca lingwisty, uznali oni, że produktywność geografii lingwistycznej byłaby największa w ramach współpracy interdyscyplinarnej.

Geografia lingwistyczna stanowi połączenie trzech dyscyplin naukowych: geografii, językoznawstwa i historii (Handke 1986). Podstawowym kryterium subdyscypliny jest odniesienie przedmiotu badań do przestrzeni i czasu (Pelcowa 2007), a głównym założeniem jest teza, że zasięgi geograficzne zjawisk językowych są zawsze umotywowane i nigdy nie rządzi nimi przypadek. Pojęcie geografii lingwistycznej zostało wprowadzone do dialektologii jako koncepcja sprawdzająca za pomocą materiału gwarowego określoną teorię lingwistyczną (teorię falową). Obecnie termin „geografia lingwistyczna”, przez część badaczy używany zamiennie z określeniem „geografia językowa” (Pelcowa 2007; Karaś b.d.b), jest odnoszony do trzech zagadnień. Pierwszym z nich jest dział językoznawstwa badający zróżnicowanie języka narodowego i jego odmian, pozwalający na wyznaczanie zasięgów występowania gwar i dialektów oraz na wyciąganie wniosków o historii danego obszaru (Karaś b.d.b). Zasięgi przestrzenne zjawisk językowych są prezentowane za pomocą technik kartograficznych – efektem badań są mapy przedstawiające układy zjawisk językowych (Pelcowa 2007). Drugie ujęcie przedstawia geografję lingwistyczną jako diachroniczną metodę badania języka wykorzystywaną do rekonstrukcji jego dawniejszych stanów, a także do gromadzenia danych dla dialektologii historycznej. Ostatnie podejście utożsamia geografję lingwistyczną z terytorialnym rozmieszczeniem zjawisk językowych, a w szerokim i rzadko używanym ujęciu – ze wszystkim, co ma charakter zarówno językowy, jak i przestrzenny. To ujęcie określa się czasem terminem „geolingwistyka”.

Analizy podejmowane w ramach geografii lingwistycznej mają w większości charakter diachroniczny. Jedną z podstawowych możliwości badawczych w ramach subdyscypliny jest opracowywanie map i atlasów służących do prezentacji i interpretacji materiału językowego. Należy do nich także wykrywanie kierunków ekspansji zjawisk językowych na podstawie ich rozmieszczenia. Przedstawienie na mapie starszej i nowszej warstwy językowej umożliwia wydobycie i analizę mechanizmów procesów gwarowych. Zróżnicowane układy geograficzne pozwalają na określenie wieku i ekspansywności zjawiska. Geografia lingwistyczna umożliwia identyfikację motywacji dla tych zasięgów, wykrycie kierunków ekspansji językowych oraz przyczyn

procesów innowacyjnych. Umożliwia także uchwycenie stanu gwary i jej zmian w czasie, prezentację współczesnych zmian w gwarach oraz łączenie faktów lingwistycznych z faktami kulturowymi. Odwołując się do pojęcia centrum i peryferii obszarów językowych, wiąże je z zagadnieniem innowacji i archaizmów językowych.

Mapowanie zjawiska pozwala na identyfikację jego ekspansywnego lub recesywnego charakteru, wskazanie zasięgu centralnego lub peryferyjnego oraz określenie jego genezy, chronologii, a także etymologii. Pomaga w zrozumieniu zasięgów zjawisk językowych i pozajęzykowych, wskazuje na ich wzajemne stosunki, zależności oraz uwarunkowania. Geografia lingwistyczna może być stosowana do badań słownictwa, porównywania różnych faktów językowych i ich analiz nie tylko w obrębie jednego języka, ale również na większym obszarze, w tym na pograniczach. Wnioski z tych badań mogą być wykorzystywane do analiz historycznojęzykowych, etymologicznych, a także typologicznych. Stanowi to podstawę do szerszej integracji różnych nauk, takich jak: językoznawstwo, etnografia, historia (osadnictwa, polityczna, ekonomiczna), geografia, archeologia oraz antropologia kultury (Pelcowa 2007).

Po omówieniu metod oraz zakresu badań geografii lingwistycznej warto wskazać jej miejsce w geografii i językoznawstwie. Współcześnie jest ona traktowana jako część lub subdyscyplina językoznawstwa (Jagessar 2020), co można uzasadnić kilkoma argumentami. Metoda geografii lingwistycznej została opracowana przez dialektologię (Pelcowa 2007), a badania językoznawcze z pogranicza dyscyplin wyprzedziły te geograficzne. Mapy, atlasy i ankiety językowe są w większości przygotowywane przez językoznawców, ponieważ zbieranie do nich informacji (podczas badań terenowych) wymaga kompetencji językoznawczych.

Wprowadzenie rozróżnienia geografii lingwistycznej stanowiącej część językoznawstwa oraz geografii językowej będącej częścią geografii wiąże się z podstawowym problemem braku spójności w terminologii określającej ich zakres (Ząbecki 2016). Zdaniem Charlesa Withersa (2017) pod terminem „geografie językowe” (*language geographies*) mieszczą się trzy aspekty łączące geografię i językoznawstwo. Pierwszy obejmuje słownictwo używane do opisu świata, w tym terminologię geograficzną. Drugi dotyczy powiązań pomiędzy językiem a geografią, które są nazywane geografią językową (*language geography*), geografią lingwistyczną (*linguistic geography*), geolingwistyką (*geolinguistics*) lub geografią dialektyczną (*dialect geography*). Trzeci obejmuje badania językowe i geograficzne w ramach dyskursu akademickiego.

Podsumowując, można stwierdzić, że wyróżnia się kilka subdyscyplin językoznawstwa oraz geografii, których zakres w mniejszym lub większym stopniu łączy zainteresowania przedstawicieli obu dyscyplin. Są wśród nich: geografia lingwistyczna (*linguistic geography*), uważana za subdyscyplinę językoznawstwa, oraz geografia językowa (*language geography*), badająca zróżnicowanie języka w przestrzeni i w czasie, skupiająca się na ruchu ludności wywołującym zmiany tego rozmieszczenia oraz ich przyczyny, będąca częścią geografii (Ząbecki 2016; Withers 2017). Jako że terminy „geografia lingwistyczna” i „geografia językowa” bywają używane zamiennie oraz wskazywane jako subdyscypliny dialektologii i geografii, wprowadzono dla nich zbiorczy termin „geografia języków” (*geography of languages*) (Ząbecki 2016). Młodszą odmianą geografii lingwistycznej jest geolingwistyka (*geolinguistics*), która w szerokim ujęciu obejmuje badania języka pod względem geograficznym (Jagessar 2020) lub wszystko, co ma charakter zarówno językowy, jak i geograficzny (Karaś b.d.b).

2.2.2. Dyfuzja innowacji w geografii lingwistycznej

Początki współczesnej geografii lingwistycznej, podobnie jak lingwistycznej teorii falowej (*Wellentheorie*), sięgają drugiej połowy XIX wieku (Jagessar 2020). Teoria falowa została po raz pierwszy wykorzystana w dialektologii przez niemieckiego językoznawcę Johannes Schmidta w pracy *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen* (Pokrewieństwo języków indoeuropejskich) z 1872 roku. W dialektologii teoria falowa oznacza powstanie zmiany językowej w pewnej okolicy i jej rozchodzenie się we wszystkich kierunkach po obszarze zajęтым przez dane społeczeństwo. Zmiana się rozprzestrzenia, zajmując coraz szerszy obszar, w sposób przypominający kręgi na powierzchni wody, do której wrzucono kamień.

Teoria falowa rozwinęła się w dialektologii w opozycji do modelu drzewa genealogicznego, opracowanego na podstawie teorii ewolucji przez Augusta Schleichera, wykładowcę na uniwersytecie w Jenie, który pod jego kierunkiem ukończył Johannes Schmidt (Kretschmer 1905). Model drzewa genealogicznego jest uważany przez językoznawców, w tym historycznych, za nieodpowiedni do opisu dyfuzji, m.in. z powodu założenia, że blisko spokrewnione odmiany językowe mogą nagle zerwać wszelkie kontakty między sobą, rozdzielając się na odrębne języki (Wolfram, Schilling-Estes 2003). W rzeczywistości ewolucja języka postępuje w wyniku sumy pojedynczych

dyfuzji. Model drzewa mógłby zaistnieć w czystej postaci w warunkach skrajnej izolacji lub szybkich migracji (François 2014). W modelu drzewa genealogicznego zmiany zachodzą w czasie i wewnątrz systemu języka, natomiast w modelu falowym odnoszą się do określonej przestrzeni i są wynikiem kontaktów językowych (Labov 2007; Milewski 2009).

Do połowy ubiegłego stulecia rozprzestrzenianie się języków nie leżało w kręgu zainteresowania językoznawców, na co wskazywał francuski lingwista André Martinet (1952), jednocześnie rozważając zasadność takich badań z pominięciem przedstawicieli innych dyscyplin. Przełomowym momentem w geografii lingwistycznej, jednocześnie powiązaniem z dyfuzją innowacji, było wykorzystanie prac Torstena Hägerstranda (1952, 1967) do badań nad wyjaśnianiem geograficznego różnicowania języka. Przykładem reprezentującym ten nurt jest wspomniana już praca Wilbura Zelinsky'ego (1967) dotycząca rozprzestrzeniania się nazw miejscowych wywodzących się ze starożytnych Grecji i Rzymu w Stanach Zjednoczonych. Autor zidentyfikował w niej trzy główne mechanizmy dyfuzji innowacji: dyfuzję ciągłą na krótkich dystansach, dyfuzję relokacyjną jako wynik migracji na duże odległości oraz spontaniczny obieg idei wśród elit. Analizował obszary koncentracji, układów pasowych, a także zaobserwował występowanie zjawiska pustych pograniczy (*hollow frontier*). Zwrócił też uwagę na związek rozprzestrzeniania się i rozmieszczenia analizowanych nazw miejscowych z osadnictwem, zwłaszcza na ostatnim etapie procesu, który wygasał wraz z zakończeniem procesu osadniczego. Praca Wilbura Zelinsky'ego zarysowuje specyfikę toponimów jako innowacji w procesie dyfuzji – niejasne motywy ich nadawania oraz konkurencję w postaci innych typów nazw miejscowych przy braku pełnienia przez nie innych funkcji niż ostatecznie nadana nazwa.

Model dyfuzji Torstena Hägerstranda został zaadaptowany przez Petera Trudgilla (1974) do socjolingwistycznych badań nad zmianą fonetyczną na półwyspie Brunlanes w Norwegii. Wskazanie powiązań pomiędzy gęstością zaludnienia a rozprzestrzenianiem się innowacji pozwoliło na wysnucie wniosku o dyfuzji zgodnej ze wzorem przewidywanym przez model hierarchiczny, a nie falowy. Podobne rezultaty przyniosły badania przeprowadzone w Anglii Wschodniej (Wolfram, Schilling-Estes 2003). W rezultacie badacz rekomendował pozostałym socjolingwistom i dialektologom przyjęcie w podejmowanych badaniach metodologii geograficznej. Wskazywał przy tym, że dotychczasowe badania dialektologiczne poprzestawały na opisach geograficznego rozmieszczenia zjawisk językowych bez próby